

HATAY ŞEHRENGİZİ: TARİHE DÜŞÜLEN HAZİN NOT

İdris Nebi Uysal

Türkçenin Farsçayla temasının yadigarlarından olan şehrengiz, “şehir” ve “engiz” unsurlarının terkiibiyle meydana gelmiş bir kelimedir. Terim olarak; “bir şehrin görülmeye değer yerlerini, doğal güzelliklerini, tarihi mekânlarını, o şehirdeki sanat ve meslek dallarında ün yapmış kişileri işleyen manzume” demektir. Bununla birlikte edebiyatımızdaki örnekleri arasında güzelleri veya bir beldenin güzellerini anlatanlar da göze çarpar. Mesîhî'nin *Edirne Şehrengizi*, Lâmiî Çelebi'nin *Bursa Şehrengizi*, Enderunlu Fâzıl'ın *Çenginâme* ve *Zenânnâme*'si bu bapta sayılabilecek örneklerden birkaçıdır. İstanbul, Edirne ve Bursa haklarında en çok şehrengiz yazılan şehirlerdir. Edebiyat tarihimizde kadim medeniyetimizin gücüne ve zenginliğine işaret eden Antakya, Belgrad, Diyarbakır, Keşan, Mostar, Manisa, Üsküp, Yenice gibi güzeller de şairlere ilham vererek böyle eserlere konu olmuştur. Şiir geleneğimize Farslardan geçtiğine dair bir görüş ileri sürülse de türün, Türk menşeli olduğu ve Türklerin elinde en seçkin örneklerini verdiği herkesçe kabul edilmektedir.

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren nevi şahsına münhasır hususiyetlerini yitirmeye başlayan ve klasik şekilleri görülmez olan şehrengizler, günümüzde nesir biçiminde varlığını sürdürüyor. Türün bu yeni ve seçkin örneklerine imza atan isimlerden biri de Kâmil Uğurlu. Bilim ve sanat çevrelerinde mimar, şair, yazar, şehir planlamacısı gibi hüviyetleriyle tanınan Uğurlu'nun birkaçında eşi Hilal Uğurlu'nun da imzası bulunan şehrengizleri bugün yediye ulaşmış durumda. Bir dönem Başba-

kanlık müşavirliği, belediye başkanlığı gibi görevler de yürüten yazarın son şehrengizi Hatay üzerine. 2023 yılının Ocak ayında okurla buluşan kitap, *Medeniyetler Bahçesi: Hatay Şehrengizi* (Hatay Vakfı Yayınları, 464. s.) ismini taşıyor. Zamanın durduğu 6 Şubat 2023 tarihinden kısa bir süre önce çıkan eser, okuyanda -müellifine, vesile olanlara malum olmuş yahut ilahi bir iradeyle yazılmış gibi- kaybolmadan tarihe not düşmek için hazırlanmış hissi uyandırıyor. Bir gecede yerle bir olan kadim şehir Hatay'a dair son kitap.

İbrahim Ünal Kahraman'ın editörlüğünü yaptığı kitap, Hatay Vakfının gayretleriyle ortaya çıkmış. Bir “kültür arkeolojisi” niteliğindeki bu çalışmanın mutfağında Vakıf Başkanı Mehmet İhsan Aydeğer başta olmak üzere hepsi Hatay sevdalısı akademisyen, bürokrat, sanatçı, gazeteci, sanayici, yönetici, esnaf, araştırmacı pek çok kimse var.

Eser, Hataylıların “*Hay hay, baş üstüne, aman ne güzel*” manalarıyla sıkça kullandığı “Baş Tacı” adlı ön sözle başlıyor ve yazarının bu türdeki yedinci eseri oluşuna işaret edersesine 7 bölümden oluşuyor. Bölümler şehrin tarihine, değerlerine, öne çıkan özelliklerine uygun şekilde isimlendirilmiş: En Uzak Hatıralar, Daha Dün Gibi, Hatay'ın Çınarları...

“En Uzak Hatıralar” başlıklı birinci bölümde Hatay'ın tarihi ele alınıyor. Burada şehrin geçmişine ışık tutan her hadise, belgeler ışığında fakat bir hikâyeci edasıyla anlatılıyor. Aslında anlatılanlar yalnızca Hatay'ın değil, Müslüman Türklerin de tarihi. Evliya Çelebi, Gertrude Bell gibi seyyahların notlarıyla renklenen bu kısım, bize acı gerçeği bir kez daha haykırıyor: şehrin depremlerle örülü kaderini.

İkinci bölümün adı “Daha Dün Gibi”.

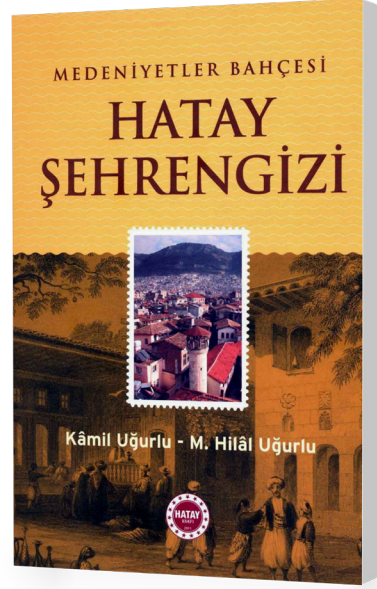
Derin bir iç geçirişle kalem alınan bu cümlelerde şehrin yakın tarihinde iz bırakmış şahsiyetler, ustalar, sanatkârlar; kentin kahve, hamam, sinema, konak, çarşı, çeşme gibi önemli mekânları; yörenin eşekçi, kuşçu gibi geleneksel meslekleri ile sosyolojik yapısı vs. konular üzerinde duruluyor. Üçüncü bölüm yakın tarihimizin önemli siyasi hadiseleri arasında yer alan Hatay'ın Fransız işgalinden kurtuluşu, Türkiye Cumhuriyeti'ne katılışı ve Atatürk'ün verdiği büyük mücadele konularına ayrılmış. Burada Hatay davası tarihî belgeler ışığında dile getiriliyor.

“Antakya Sokakları Dar” başlığını taşıyan dördüncü bölüm okuru bir şiirle karşıyor:

*Antakya sokakları dar,
Antakya sokakları bir kişilik.
Sen giderken ben gelemem.
Bir gönlümü bahar almış,
Bir gönlümü yaz.
Antakya sokakları bir kişilik.
Öte git biraz...*

Antakyalı şair Ali Yüce'nin mısralarıyla çıkılan bu gezide yazar; okuyucuyu dar sokakları, camileri, Asi Nehri, müze oteli, zeytinlikleri, medeniyetler korusu, köyleri, ozanları, cille gecesini, Hatay bağının solmayan gülleri olan meczupları ile keyifli bir şehir turuna çıkarıyor. Yılanacı Hacı Murat'la efsunlanan okurlar, bu bölümde bir taraftan şehrin renkli simalarını tanıma imkânı bulurken diğer taraftan farklı toplulukların imtiazıyla oluşan sıcak ilişkilerin örneklerine şahit oluyor.

Kitabın beşinci bölümü Hatay'ın ulu çınarlarına tahsis edilmiş. “*Kitap bir limandı benim için. Kitaplarda yaşadım. Ve kitaptaki insanları sokaktakilerden daha çok sevdim. Kitap benim has bahçemdi.*” diyen Cemil Meriç, XVI. asrın önemli hekimlerinden Yusuf el Hekimi

ve Davud-ı Antaki, Mısır'da ikamet ettiği yıllarda Antakya'da bir süre kalan Mehmet Akif Ersoy, şehrin ticaret hayatında özel bir yere sahip Kara ailesi bu bölümde zikredilenlerin başında geliyor.

Bugün Hatay için kullanılan unvanlar arasında “yemek medeniyeti, gastronomi şehri” sıfatları da vardır. Sofradaki bu bereket ve çeşitlilik, UNESCO eliyle de tescillenmiş ve tüm dünyaya ilan edilmiştir. Künefeyle ün yapan ve 40'tan fazla köfte çeşidini barındıran bu mutfak; 600'ün üzerinde yemek, meze ve ürünle haklı bir onurun sahibidir. Uğurlular kitabın altıncı bölümünü; akıllarda bir iz, damaklarda bir tat bırakması için işte bu lezzetlere ayırmış.

Şehrengizin son bölümü “Son Kaldı veya Sona Kaldı” adını taşıyor ve yazarların “*Bu kitap baştan sona Hatay'ı anlattı. Fakat elbette bitiremedi. Son*

kaldılar bıraktı. Bunu isteyerek yaptı. Kendisinden sonra geleceklere, bu tarlayı süreceklere, ekini ekecekler zaman ve fırsat vermek için.” cümleleriyle kitap sona eriyor.

Şehirler meyanında “Doğu’nun Kraliçesi” gibi emsalsiz bir unvanı haiz olan Hatay; bugün enkaz altında kalmış bir yerdir. Ne hazindir ki bu acıyı birkaç kez tatmış bahtsız bir güzeldir. İşte *Hatay Şehrengizi*; güzellikleri, lezzetleri, değerleriyle yıkıntıların altında kalan hazinelerle dolu bir sandığa benziyor. Güzelleme türünde kaleme alınmış olsa da bir ağıt edasıyla okunuyor. İnançımız o ki “tapusunu ve anahtarını” Habib-i Neccar’ın kuşağında taşıdığı Hatay, yeniden imar ve ihya edilecektir.

Bilim, kültür ve şehir tarihi araştırmaları bakımından büyük bir boşluğu doldurduğunu düşündüğümüz *Medeniyetler Bahçesi: Hatay Şehrengizi*, Hatay ve

yöresine ait onlarca kelimenin de hayat bulduğu bir metindir. Yörede “*baş üstüne, aman ne güzel, hay hay*” manalarıyla herkesin kullandığı *baş tacı*, bu zengin sofradan sadece biridir. Kitapta *hopuna bindirmek, perşembelik, zılıkçı* birçok örnek bulunuyor. Bugün *Derleme Sözlüğü, Türkçe Sözlük* gibi temel kaynaklarda madde veya anlam olarak temsil edilmeyen bu kelime ve kelime gruplarının tespit edilerek adı geçen sözlüklere kazandırılması, Türkçenin söz varlığı açısından kazanç olacaktır.

Bugüne kadar kaleme aldıkları Konya, Karaman, Eskişehir, Kahramanmaraş, Sakarya, Oş (Kırgızistan) ve Hatay şehrengizleriyle kültür ve medeniyetimize önemli eserler armağan eden M. Hilal ve Kâmil Uğurlu çiftini tebrik ediyoruz. Kitaplarıyla şehrengiz türünün yaşamasına hizmet eden yazarların yeni çalışmalarla ömürlerini daha bereketli ve değerli kılacaklarına inanıyoruz.